

INFLUENȚA STEREOTIPURILOR ÎN VIAȚA SOCIALĂ

Ina CRASNOJON-LABA

Catedra Psihologie Aplicată

Stereotypes play a fundamental role in our lives, causing directly or indirectly, more or less visible, our behaviors. The concept of "stereotype" was first used by Lippmann, as representing a set of images" that are indispensable in order to cope with information sent from our environment."

The most popular metaphor of Lippmann on the stereotype is that of "images in our minds." In his view, human beings do not respond directly to external reality, but to a representation of the environment which is more or less created by the individual himself.

A definition accepted by most authors would be presenting stereotypes as "a shared set of beliefs regarding the personal characteristics of personality traits and behavior that are specific to a group of people".

Conform dicționarului Cambridge, stereotipurile sunt „o idee fixă, despre cum este ceva sau ceva, în special despre ceva greșit”.

Stereotipurile sunt niște „scurtături cognitive”, „scheme de percepție” sau teorii implicite ale personalității, relativ rigide, pe care le împărtășesc indivizii aparținând unei entități date, cu privire la ansamblul atributelor sau al membrilor unui alt grup, precum și ai propriului grup.

Stereotipurile sunt un ansamblu de păreri referitoare la atributele personale împărtășite de un grup de oameni (Leyens, Yzebyt și Shadron, 1994; Stroebe și Insko, 1989).

Stereotipurile joacă un rol fundamental în viața noastră, determinând, direct sau indirect, comportamentele noastre, mai mult sau mai puțin vizibile.

Comportamentul nostru determinat de stereotipuri și prejudecăți este de cele mai dese ori cauza unei comunicări dificile și a conflictelor care se află la baza diferențelor interetnice. Totul a pornit atunci când ne formam și eram influențați, personalitatea nefiind însă bine conturată.

A construi stereotipuri este o funcție naturală a minții omenești, care, dorind să atenueze anxietatea față de necunoscut, simplifică realitatea complexă și ajută corpul și mintea noastră să dezvolte răspunsuri automate la stimulii similari. Însă, a construi stereotipuri și a le utiliza este periculos, deoarece ele simplifică realitatea umană complexă, negând individualitatea fiecăruia dintre noi. Atunci când construim stereotipuri, foarte frecvent completăm datele care ne lipsesc cu ajutorul cunoștințelor și informațiilor luate din baza noastră de date. Din acest considerent, diferența culturală dintre oameni poate determina formarea unor stereotipuri care nu corespund realității înconjurătoare.

Unii cercetători consideră că nu se poate vorbi despre stereotipuri decât dacă reprezentarea este deprecia-tivă. Alții consideră că este indispensabil caracterul lor eronat. O a treia categorie de cercetători susține că nu putem vorbi despre stereotipuri decât în cazul unor convingeri care fac obiectul unui consens sau care reprezintă o mare rigiditate.

Walter Lippmann este cel care, în 1922, a introdus noțiunea de stereotip în cartea intitulată *Public Opinion*. Fiind ziarist, el împrumută termenul din lumea tipografiei, unde „stereotip” semnifică o formă metalică care servește la tipărirea unui clișeu tipografic. Selectarea lui avea drept scop sublinierea caracterului stabil, rigid al imaginii pe care și-o fac indivizii despre mediul lor.

Conceptul de „stereotip” a fost utilizat de către Lippmann ca reprezentând un set de imagini „indispensabile pentru a face față informațiilor emise din mediul nostru înconjurător”.

Cea mai cunoscută metaforă a lui Lippmann referitoare la stereotip este aceea a „imaginilor din mintea noastră”. În opinia lui, ființele umane nu răspund în mod direct la realitatea externă, ci la o reprezentare a mediului care este mai mult sau mai puțin creată de individul însuși. Așadar, stereotipurile nu pot fi decât reprezentări schematice și inexacte. Lippmann susține că stereotipurile preced utilizarea rațiunii. Ele sunt o formă de percepție, deoarece impun un anumit caracter datelor provenite de la simțurile noastre înainte ca acestea să fie preluate de inteligență.

Spre deosebire de numeroși autori, Lippmann nu consideră că stereotipurile ar fi neapărat eronate sau dăunătoare, ci, dimpotrivă, le privește ca pe un fenomen inevitabil. El explică faptul că stereotipurile raționalizează starea în care se află o societate și le plasează sorgintea în socializarea cetățeanului.

În cazul în care noi ne apreciem convingerile ca fiind drept realități, fapte, ele ne afectează judecata. Însă, dacă caracterul subiectiv al convingerilor ar fi scos la iveală (de exemplu, prin studierea istoriei) atunci gradul lor de nocivitate ar putea fi limitat.

Stereotipurile reprezintă impactul unei funcționări cognitive adecvate a indivizilor. A stereotipiza un careva grup nu se rezumă la a-i atribui un conținut, ci înseamnă a avea o explicație netă asupra motivelor care leagă acest conținut cu un grup anume.

Walter Lippmann a menționat că noi suntem determinați să funcționăm corespunzător unor imagini din mintea noastră, unor generalizări, unor pierderi de memorie. Din considerentul că mediul este foarte complex, suntem nevoiți să realizăm unele selecții pentru a-l percepe mai bine, iar mijloacele acestei selecții sunt reprezentate de categorii (Bruner și Tagiuri, 1954); respectiv, stereotipurile trimit la categoriile personale (Tajfel, 1972). Adică, suntem dispuși să atribuim un sens acțiunilor celuilalt, vorbelor lui, tuturor manifestărilor comportamentului lui, încadrându-l într-o anumită categorie.

Un experiment realizat de către Dovidio, Evans și Tyler (1986) ilustrează foarte bine fenomenul expus anterior. Ei au prezentat subiecților albi, timp de două secunde, cuvintele „alb”, „negru” sau „casă”. După 500 miimi de secundă, un al doilea cuvânt apărea pe ecran. Subiecții trebuiau să spună dacă cuvântul respectiv putea servi la descrierea unei persoane. Termenul ales definea o caracteristică pozitivă sau negativă, asociată în mod stereotip albilor sau negrilor. Deoarece stereotipurile se caracterizează prin legături asociative puternice în memorie, intuitiv subiecții răspundeau cu atât mai rigid cu cât trăsătura caracteristică se asocia cu grupul rasial. În rezultat, s-a observat că trăsăturile pozitive erau atribuite mai mult albilor decât negrilor, în timp ce celor din urmă le erau atribuite mai mult trăsăturile negative.

Opiniile stereotipe se dezvoltă ușor într-un sens corespunzător stadiului în care se află relațiile dintre grupuri. Stereotipurile sunt depreciative între grupurile inamice și măgulitoare între aliați.

Allport (1954), în lucrarea sa *The nature of prejudice* (Natura prejudecăților), consideră, la fel ca și Lippmann, că procesul de categorizare are drept misiune simplificarea unui mediu prea complex și că stereotipurile constituie un derivat nefericit al acestei operațiuni necesare.

În rezultatul unui experiment, în care șase interlocutori trebuiau să-și transmită o povestire unul altuia, Allport și Postman au constatat că s-au schimbat unele elemente ale scenei, ceea ce denotă că existența unor opinii stereotipe dirijează achiziționarea de noi informații într-o anumită direcție.

Foarte puțini cercetători se pot mândri că au influențat abordarea cognitivă a stereotipurilor atât de mult ca Allport. Unica excepție este Tajfel. În perioada celui de-al doilea război mondial, Tajfel, polonez de origine evreiască, s-a înscris ca ofițer în armata franceză. Fiind luat prizonier, a profitat de faptul că cunoștea foarte bine limba franceză ca să înșele lumea și să scape de exterminare. Dificultățile prin care a trecut l-au sensibilizat în ceea ce privește problema categorizării. În opinia lui, categorizarea ne ajută să ne simplificăm mediul și să ne orientăm în el. Cercetările realizate de Tajfel conchid că simplul fapt de a categoriza obiectele în grupe distincte modifică felul în care sunt percepute.

Așadar, Lippmann, Allport și Tajfel, toți trei, au remarcat rolul factorilor cognitivi în dezvoltarea percepției și a relațiilor dintre grupuri.

Mulți psihologi sociali, fiind încântați de perspectiva cognitivă, au reexaminat o serie de subiecte din domeniul formării impresiei și din cel al stereotipurilor și s-au referit la om ca la o mașină de prelucrat informația. Stereotipurile sunt privite ca manifestare a unei funcționări cognitive „normale” și sunt considerate un fel de tribut plătit pentru o adaptare bună la mediul ambiant.

Conținutul reprezentărilor pe care și le fac grupurile unele despre altele poate depinde de tipul de relație sau de interdependența care există între aceste grupuri. Se are în vedere, aici, un conținut stereotipic dictat de interes, de o motivație: reprezentarea este aceea care se potrivește cel mai bine.

În opinia lui Hamilton, exagerările caracteristice ale stereotipurilor sunt o consecință a limitelor noastre cognitive. În cazul în care nu suntem dispuși să prelucrăm decât un număr limitat de informații, devenim foarte sensibili la evenimentele distinctive din mediul înconjurător. Ceea ce se produce mai rar ne atrage atenția și se bucură de o tratare privilegiată.

Realizând un experiment, Hamilton și Gifford (1976) au concluzionat că stereotipurile depind de o îmbinare dintre vizibilitatea minorităților sociale, comportamentele sociale și comportamentele nedorite din punct de vedere social.

Lippmann vedea adevărata origine a stereotipurilor în cultura ambiantă. Cercetările realizate au descoperit trăsăturile descriptive cele mai populare ale unui grup etnic. Eforturile depuse au demonstrat în ce măsură

stereotipurile fac parte din peisajul cultural și faptul că în cadrul unei societăți există un consens larg în ceea ce privește caracteristicile atribuite diferitelor grupuri sau națiuni.

Chiar dacă la originea stereotipurilor nu se află nici o motivație deosebită, acestea reflectă diferențele reale observate între grupuri diferite dintr-o societate sau sunt rezultatele unor influențe sociale prin intermediul mass-media sau al interacțiunilor sociale.

Cercetările contemporane demonstrează că stereotipurile exercită un impact asupra judecății și ne pot deforma perceperea realității. Stereotipurile sunt susceptibile de a-și crea propria realitate, chiar dacă ele sunt mai degrabă extravagante inițial. Așteptările unui individ pot avea repercusiuni asupra comportamentului celuilalt în asemenea măsură, încât faptele să confirme prejudecățile.

Cert este că, de cele mai dese ori, cunoaștem despre culturile străine, precum și despre cultura proprie, lucruri ce ne sunt transmise din familie sau din mediul social în care trăim. Posedăm o imagine a rusului, evreului, bulgarului, chiar dacă nu cunoaștem foarte mulți reprezentanți ai acestor etnii și nu avem motive întemeiate să menționăm cât de tipici sunt acei indivizi pentru națiunea pe care o reprezintă.

Valoarea stereotipului depinde în mare măsură de situația geopolitică a momentului: țările ce reprezintă un pericol din punct de vedere politic, economic sunt descrise în termeni negativi, pe când țările ce sunt la nivel de egalitate cu cea a autorului sau chiar inferioare, dar care nu reprezintă niciun fel de pericol, sunt reprezentate în termeni de laudă.

Joep Leerssen consideră că nimeni nu este în măsură să descrie o identitate culturală, astfel dând naștere unui stereotip etnic. Ceea ce este descris prin imagini este o diferență culturală, este felul în care o națiune este percepută ca fiind diferită de celelalte.

În reprezentarea unei culturi străine, mereu găsim un subiectivism puternic, o puternică amprentă a valorilor culturale proprii.

Stereotipurile au o influență asupra percepției, memoriei, gândirii umane, asupra relațiilor interetnice. Ele, precum era de așteptat, influențează și comportamentele oamenilor, conținând în sine programe de acțiune a oamenilor. Dacă eu știu cine este individul A, atunci eu știu ce atitudine voi avea față de el. Având un stereotip despre acest individ, eu îi incriminez calități și motive și-mi programez potențialele acțiuni reieșind din aceste trăsături ipotetice sau reale. Eu am la fel și niște expectații perspicace vizavi de A, privind comportamentele posibile în diferite situații. Toate acestea omul le obține nu doar din experiența proprie, dar și în procesul de socializare.

M.Sherif (1971) susține că există mai multe feluri de stereotipuri, clasificate în special după conținutul pe care îl au – neutru, pozitiv sau negativ. Fiecare cultură este asociată cu anumite clișee și stereotipuri.

Clișeul reprezintă rezultatul unei operațiuni de categorizare a realului printr-un mecanism de simplificare ce constă în extragerea comportamentului mediu al unei populații. Altfel spus, clișeul nu susține că întreaga societate se va comporta corespunzător medianei pe care o propune clișeul. El doar prezice că, cel mai probabil, comportamentul subiecților aparținând populației respective se va îndrepta cel mai probabil în acea direcție.

Stereotipurile constituie un construct cognitiv care pornește de la realitate și care satisface nevoia de a aranja realitatea în scopuri funcționale, pentru a permite anticiparea conduitei indivizilor.

În practică, clișeele sunt rezultatul experienței interculturale și se construiesc prin generalizare: „Dacă vorbesc cu un evreu și acesta se comportă într-un anumit fel, atunci toți evreii se vor comporta la fel”.

Stereotipurile sunt utile, având acea funcție anticipativă necesară pentru un debut favorabil al colaborării interculturale. Cu încărcătură pozitivă sunt cele care valorează diferențele culturale. De exemplu: moldovenii sunt ospitalieri, veseli, sociabili. Dificultăți apar atunci când avem de-a face cu stereotipuri cu încărcătură negativă. De ex.: moldovenii sunt lacomi, proști etc.

Încă din 1953, Avigdor a demonstrat că imaginea pe care un grup o dezvoltă despre „celălalt” depinde de tipul de contact existent între cele două grupuri. Astfel, autorul evidențiază următoarele:

- stereotipul este în general defavorabil dacă relațiile dintre două grupuri sunt conflictuale și este favorabil dacă relațiile sunt amicale sau au un caracter cooperant;
- stereotipul conține caracteristicile cele mai apte să inducă comportamente ce contribuie fie la alimentarea conflictului, fie la ameliorarea relațiilor dintre cele două grupuri.

William G. Simmer (1906) afirmă că ostilitatea față de out-group este proporțională cu intensitatea coeziunii în in-group, iar Iluț (2004) este de părere că, chiar dacă nu ajunge în formă de ostilitate, mândria de „noi”, acompaniată adesea de o implicită sau expresivă desconsiderare a „celorlalți”, este vizibilă începând cu grupurile familiale.

O caracteristică importantă a stereotipurilor o reprezintă marea lor stabilitate în timp, fiind destul de rezistente la schimbare, chiar și atunci când realitatea furnizează dovezi contrare conținutului lor. Cu toate acestea, stereotipurile nu constituie niște scheme rigide care sunt activate indiferent de situația în care se află individul.

Ellemers și Van Knippenberg (1997) arată că trăsăturile pe care le conține stereotipul sunt activate în mod diferit, în funcție de contextul social în care se află persoana: într-o anumită situație sunt utilizate doar acele elemente ale stereotipului care se potrivesc cel mai bine situației specifice și pe care individul le selectează în mod adaptativ.

Bibliografie:

1. Bourhis R., Leyens J. Stereotipuri, discriminare și relații intergrupale. - Iași, 1997.
2. Cernat V. Psihologia stereotipurilor. - Iași, 2005.
3. Markova Iv. Dialogistica și reprezentările sociale. - București, 2004.
4. Neculau A. Manual de psihologie socială. Ediția a 2-a. - București, 2006.
5. Yzerbyt V., Shadron G. Cunoașterea și judecata celuiilalt. O introducere în cogniția socială. - Iași, 2002.
6. Бендас Т.В. Гендерная психология. - Питер, 2006.
7. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. - СПб., 2002.
8. www.cf.hum.uva.nl/images/info/leers.html
9. www.google.ro

Prezentat la 05.12.2011